

So, the question of the definition of an individual law status is examined taking into consideration theoretical concepts and scientific approaches concerning the definition of the given question which arises and develops not independently but under the influence of many scientific contradictions.

An attempt to analyze an individual law status is made in broad and narrow context. So, different scientific points of view on the definition of such law categories as "status", "law status", "social status" are taken into consideration. The constructive examination of these definitions with their further transformation into administrative-law science is made. Such transformation seems to be possible in three directions: a) to give more exact content to the notions and to explain their contents; b) to assess substantially the system of categories and notions specific for a given science and to introduce the notions with appropriate semantics into the science. On the basis of the research of the given question the conclusion is made that the law status as a judicial category not only defines standards of the possible and necessary behavior to provide normal function of social environment but also characterizes real interaction of an individual and the state.

That's why a complex system of connections is created between the state and individuals and also between the individuals in the state society. It is fixed by the state in legal forms of rights freedoms and duties. They constitute an individual's law status, which in its turn, reflects the peculiarities of law structure of any society, the level of law and democracy.

Keywords: *status, legal status, legal ability, social status, administrative-legal status of an individual.*

Надійшла до редакції 25.03.2014

Коваленко Н. В.

кандидат юридичних наук, доцент
(Академія митної служби України)

УДК 342.9

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕЖИМУ

Розглянуто категорію правового режиму як складної, багатогранної правової конструкції, що визначає напрями наукових досліджень різних галузей публічного та приватного права, у першу чергу в теорії держави та права. Розкрито питання методологічних проблем дослідження адміністративно-правових режимів.

Ключові слова: *методологія, адміністративно-правовий режим, онтологія, гносеологія, методи, методологічний принцип.*

Постановка проблеми. Категорія правового режиму є складною, багатогранною правовою конструкцією, що визначає напрями наукових досліджень різних галузей публічного та приватного права, у першу чергу в теорії держави та права.

Зміна властивостей реальної соціальної дійсності, в тому числі правової і державної, що органічно пов'язана із зміною її ознак, зумовлює, своєю чергою, необхідність зміни уявлень про право й державу як про важливі соціальні явища й водночас цінності, принципи їх сприйняття і дослідження [21, с. 22].

Маємо за мету надати характеристику поліструктурному явищу «адміністративно-правовий режим» через ідеологічні, гносеологічні та онто-

логічні моменти пізнавального процесу, що мають місце у сучасній українській правовій доктрині, а також визначити методологічні підходи до розуміння поняття адміністративно-правового режиму в українських правових реаліях.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми, пов'язані з суспільними відносинами, що складають предмет регулювання сучасної адміністративно-правової галузі взагалі та адміністративно-правових режимів зокрема, перебувають у центрі уваги вітчизняних учених – фахівців з адміністративного права, серед яких В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, Є.В. Додін, Р.А. Калюжний, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, Є.В. Курінний, М.П. Кучерявенко, В.М. Селіванов, Т.П. Мінка та ін. Основою багатьох напрацювань у галузі адміністративного права залишаються праці С.С. Алексєєва, що, природно, враховано і в ході нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, предметом права є певна сукупність суспільних відносин, що регулюється нормами права [6, с. 292]. Сьогодні категорію предмета адміністративного права переосмислено; так, В. Авер'янов, Є. Курінний [2; 16] обґрунтовують, що базовою категорією адміністративного права вже давно є не управління, а забезпечення реалізації прав і свобод громадян у численних взаємовідносинах між суб'єктами публічного управління й населенням.

В. Тацій вказує, що сучасний стан правової системи України вимагає подальшого оновлення її нормативної основи – системи права та системи законодавства [22, с. 9].

Наскільки суспільство потребує впровадження додаткової конструкції правового режиму в необмежену кількість відносин? Чи дійсно не вистачає інструментів правового реагування для успішного функціонування механізму державного управління?

В. Авер'янов наголошує на необхідності впровадження публічно-сервісних відносин, що передбачають не односторонній вплив уповноваженого суб'єкта на підпорядкований об'єкт, а їх взаємодію: як суб'єкт владних повноважень має право вимагати від приватної особи виконання конкретно визначених обов'язків, так і приватна особа має аналогічне право стосовно зазначеного суб'єкта [1, с. 12].

Жодна політико-правова реформа не зможе забезпечити досягнення очікуваних результатів доти, поки не трансформується бачення правової реальності у виконавців державно-правової політики та всього населення. Єдиний шлях цивілізованого розвитку національної правової системи полягає у площині сприйняття кожним членом суспільства визначальних правових цінностей та формування власного непорушного переконання у припустимості лише тих моделей суспільно значущої поведінки, які відповідають загальновизнаним правовим принципам і цінностям, приписам легітимного законодавства та не порушують основоположні права і свободи інших осіб [22, с. 10].

Протягом останнього десятиріччя в Україні захищено більше 40 дисертаційних робіт про правові режими. Наукові кола сприйняли за належне

роздрібненість критеріїв виокремлення такої кількості правових режимів, за які одні здобувачі визначали суб'єктів (наприклад, «Правовий режим фонду гарантування вкладів фізичних осіб в банках» [16]), інші – території («Правовий режим морських просторів Чорноморсько-Азовського басейну: перспективи розвитку» [11]), види діяльності («Засоби та правовий режим забезпечення кредитних зобов'язань» [8]), майно («Правовий режим майна, що є в комунальній власності») [9]) та ін.

Правовий режим визначається як специфіка юридичного реагування визначеної сфери суспільних відносин за допомогою різних юридичних способів і методів [23, с. 265].

Елементами механізму правового режиму є обсяг державного втручання, заборони, додаткові підстави відповідальності, гарантії, пільги.

Правильне розуміння об'єкта дослідження вимагає вірних методів дослідження. Залежності від того, які методи обираються, вчені отримують різні результати у праворозумінні регулювання відповідної групи суспільних відносин, що вбирає у себе вплив норм права.

Для того щоб довести вірність гіпотези, провести наукове дослідження, недостатньо просто поєднати кілька методів чи прийомів пізнання. Слід створити упорядковану систему взаємозв'язку і взаємодії складових теорій.

Застосування системного підходу в поєднанні з інструментально-функціональною методологією передусім припускає, що право – це структурно-елементне утворення, первинним елементом якого є правові норми, котрі для забезпечення найбільш ефективного регулювання окремих видів суспільних відносин об'єднуються в більш-менш великі групи [12, с. 108].

У нас є гіпотеза, що категорія адміністративний режим є реальним, практичним уособленням дії групи норм права на конкретно визначеному об'єкті. Під об'єктом тут розуміємо групу суспільних відноси, що врегульовані нормами адміністративного права. При висуненні такої гіпотези та її перевірці слід керуватись певними прийомами, правилами і способами дослідження, що вкупі і характеризуватимуть метод дослідження.

Право постає перед нами як складне системне ієрархічне утворення, що існує на основі процесів інтеграції та диференціації [7, с. 59].

Правовий режим є сукупністю норм права, що може визначатись як складова частина нормативно-правової системи права та має загальноправові субстаціональні ознаки, що зумовлені специфікою предмета та методу правового регулювання.

Важливо вказати на спорідненість правових конструкцій категорії правового режиму та категорії правового інституту.

Правовий інститут – це окремий комплекс правових норм, що регулює за допомогою специфічних прийомів і способів однорідний вид чи сторону суспільних відносин [14, с. 15].

Створення адміністративно-правових режимів зумовлено об'єктивним змінами, що мають місце у соціально-політичній системі українського суспільства.

У країнах з романо-германською правовою системою сьогодні відбувається процес формування права за об'єктами відповідних правовідносин.

При цьому норми приватного та публічного права, пов'язані з тим чи іншим об'єктом, узгоджуються, переплітаються і включаються до складу «об'єктних» галузей та інститутів права [13, с. 43-47].

Норми, що у своїй сукупності створюють адміністративно-правовий режим, виступають як правила безпосереднього, прямого регулювання поведінки, в першу чергу суб'єктів публічної адміністрації, у них отримують логічний розвиток і деталізацію вихідні правові норми адміністративного права публічно-сервісного спрямування.

Адміністративне право виступає своєрідним юридичним оформленням публічно-політичного управління.

Т.П. Мінка вказує на правовий режим як на феномен, що формує систему права та визначає у її складі певні утворення із системними ознаками – галузі, підгалузі, інститути, субінститути; вчена стверджує, що правовий режим є також критерієм поділу права на приватне та публічне [18, с. 20].

При дослідженні методологічних підходів визначення поняття «адміністративно-правовий режим» ми будемо говорити про складові компоненти методології, такі як прийоми, засоби, способи, методики, методи (тобто в онтологічному розумінні).

Поняттю правового режиму, незалежно від його виду, притаманна певна структура, яка має кілька рівнів. По-перше, це рівень юридичної абстракції, який включає в себе так звані нетипові правові приписи (аксіоми, презумпції, функції, норми-принципи). По-друге, рівень, який включає в себе матеріальні правові засоби: правові норми, правовідносини, юридичні факти. Третій рівень базується на процедурно-процесуальних правових засобах: актах реалізації, актах застосування. Четвертий рівень може включати в себе морально-психологічні правові засоби: правосвідомість, правову культуру, правові установки [5, с. 95].

Вказується, що адміністративно-правові режими складаються з комплексу державно-управлінських та організаційно-правових засобів, які істотно відрізняються від тих, котрі застосовуються органами державної влади в нормальних (звичайних) умовах функціонування. З точки зору деяких учених, адміністративно-правові режими являють собою заснований на нормах адміністративного права особливий порядок функціонування його суб'єктів, спрямований на подолання негативних явищ у відповідній сфері державного управління [3, с. 467].

Є визначення адміністративно-правового режиму як сукупності встановлених у законодавчому порядку правил діяльності, дій або поведінки громадян та юридичних осіб, а також порядку реалізації ними своїх прав у певних умовах (ситуаціях), забезпечення та підтримання суверенітету та оборони держави спеціально створеними для цієї мети службами державного управління [20, с. 85].

Поняття “адміністративно-правовий режим” розглядається деякими авторами як певне об'єднання адміністративно-правових способів регулювання, яке виявляється у централізованому порядку, імперативному методі правового впливу та асиметрії суб'єктів правовідносин [10, с. 276].

Ю.А. Тихомиров одним з перших сформулював позицію щодо наяв-

ності системи спеціальних засобів, що застосовуються для регулювання суспільних відносин у межах певних адміністративно-правових режимів. До таких засобів він відносить:

- 1) правові акти та норми, що встановлюють особливий порядок діяльності у тих або інших сферах;
- 2) уповноважені державні органи, що спеціально створені або наділені повноваженнями формувати та підтримувати відповідний режим;
- 3) детальну, “операційну” регламентацію дій суб’єктів права та їх взаємовідносин;
- 4) систему контролю та відповідальності за діяльністю у межах адміністративно-правового режиму;
- 5) більш широке використання обмежено-дозвільних та заборонних методів, які у необхідних випадках поєднуються з чітко визначеним цільовим стимулюванням суб’єктів права;
- 6) наявність спеціальних організаційних, технічних, матеріальних та фінансових засобів (техніки, ресурсів тощо) [24, с. 401-402].

Адміністративно-правові режими можна розглядати як основні засоби, за допомогою яких здійснюється адміністративно-правове регулювання у різноманітних сферах. У зв’язку з цим встановлення адміністративно-правових режимів можна репрезентувати як одну з форм впливу держави на окремі сфери суспільних відносин, у тому числі економіку, з метою координації, співвідношення та усунення протиріч публічних та приватних інтересів.

Окрім поняття та змісту, в науці адміністративного права виділяють такі ознаки адміністративно-правових режимів, з виокремленням яких слід погодитись:

- 1) застосування у сфері діяльності публічної адміністрації у зв’язку з виконанням органами державної влади, місцевого самоврядування своїх обов’язків заходів щодо забезпечення безпеки, охорони, захисту об’єктів правового регулювання;
- 2) наявність у розпорядженнях, що утворюють режимні правила, адміністративно-правових норм, які забороняють та зобов’язують, а також обмежують загальну правосуб’єктність фізичних та юридичних осіб;
- 3) обов’язкова участь як основних суб’єктів органів виконавчої влади або місцевого самоврядування, які реалізують державні повноваження;
- 4) застосування адміністративно-правових методів впливу;
- 5) наявність заходів адміністративного і дисциплінарного впливу [19, с. 104-105].

Онтологічний та гносеологічний напрямки пізнання адміністративно-правових режимів слід використовувати в дослідженні структурно-функціональних характеристик правового режиму адміністративного права. Онтологічні критерії класифікації правового режиму адміністративного права дозволять нам дослідити його зміст, обираючи галузеву ознаку (предмет правового регулювання), гносеологічні критерії класифікації – з’ясувати всю різноманітність адміністративно-правових режимів, що діють у межах галузі адміністративного права, всередині того чи іншого ад-

міністративно-правового режиму [17].

Висновки. З урахуванням вищевикладеного можна констатувати, що у науковій юридичній літературі приділяється багато уваги питанню адміністративно-правових режимів. Проте якщо детально вивчити та проаналізувати наукові дослідження, можна дійти висновку, що фактично положення, з якими ми стикаємося, або мають досить загальний характер, або є повторенням положень, які сформульовані ще С.С. Алексєєвим та «мігрують» з однієї праці до іншої. Тому на часі постає розробка на теоретичному рівні питання методологічних проблем дослідження адміністративно-правових режимів.

При дослідженні будь-якого значущого явища правової дійсності слід враховувати наявність такого системоутворюючого елементу методології, як методологічний принцип – основоположне начало, пізнавальна установка дослідника чи наукової школи (суб'єкта, що пізнає), що визначає можливість використання того чи іншого прийому, способу, засобу, методу і/чи методики для наукового пізнання об'єкта (предмета) дослідження, а також забезпечує впорядкування й надання системної єдності всій сукупності методів, які формують методологію суб'єкта пізнання.

Є пропозиція умовно ділити принципи методології з точки зору їх функціонального призначення на дві групи:

- перша група – принципи, за допомогою яких намагаються створити єдину, цілісну й істинну методологію дослідження адміністративно-правових режимів, у процесі застосування якої буде отримана максимально істинна і обґрунтована теорія, знання, інформація;

- друга – принципи, встановлення яких має на меті співвіднести застосування методів у процесі пізнання адміністративно-правових режимів з уявленнями, які панують в суспільстві чи якими керується суб'єкт, що пізнає, в області моралі.

Дослідники правових режимів та адміністративно-правових режимів зокрема, обираючи конкретні методологічні принципи, мусили б користуватись надбаннями теорії права та застосовувати таку схему залучення конкретного методологічного принципу в межі своїх досліджень:

- виявлення методологічних принципів наукової дійсності;
- аналіз їх змісту;
- відбирання з цих принципів тих, які необхідно включити в методологію виходячи з загальносвітоглядних і загальнофілософських установок відповідного суб'єкта пізнання, а також виходячи з його уявлень про відносність, допустимість, істинність і доцільність методу (прийому, способу тощо);
- субординація методологічних принципів, які ввійшли в методологію, між собою.

Можна класифікувати методи, що використовуються при дослідженні адміністративно-правових режимів, за кількісним критерієм, тобто з точки зору поширеності того чи іншого методу серед наук:

- загальні методи, тобто ті, які використовуються у більшості юридичних наук (в першу чергу йдеться про теорію держави та права) – структу-

рно-функціональний аналіз, системний аналіз, індукція та дедукція тощо;

- приватнонаукові методи, тобто ті, які використовуються у деяких науках (група методів соціологічного дослідження, метод моделювання тощо) з урахуванням вимог, що впливають із конкретизації методологічних принципів відповідно до об'єкта дослідження.

Методологію дослідження адміністративно-правових режимів слід розуміти в онтологічному (а не гносеологічному) сенсі, тобто як певну структуровану єдність методологічних принципів, прийомів, способів, засобів, методів та методик наукового пізнання, що використовується для отримання даних у ході дослідження адміністративно-правових режимів.

Бібліографічні посилання

1. *Авер'янов В.* Нова доктрина українського адміністративного права: концептуальні позиції / В. Авер'янов // *Право України.* – 2006. – № 5. – С. 12
2. *Авер'янов В.* Предмет адміністративного права: нова доктринальна оцінка / В. Авер'янов // *Право України.* – 2004. – № 10. – С. 29.
3. *Административное право : учеб. / под ред. Ю.М. Козлова, Л.Л. Попова.* – М., 2000.
4. *Алексеев С.С.* Общая теория права : в 2-х т. / С.С. Алексеев. – М., 1981. – Т. I.
5. *Алексеев С.С.* Общие дозволения и запреты в советском праве / С.С. Алексеев. – М., 1989.
6. *Алексеев С.С.* Общая теория права : в 2-х т. / С.С. Алексеев. – М., 1981. – Т. II.
7. *Алексеев С.С.* Право: азбука – теория – философия: опыт комплексного исследования / С.С. Алексеев. – М., 1999.
8. *Андріанов М.В.* Засоби та правовий режим забезпечення кредитних зобов'язань : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / М.В. Андріанов. – К., 2006.
9. *Апанасенко К.І.* Правовий режим майна, що є в комунальній власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / К.І. Апанасенко. – К., 2006.
10. *Бахрах Д.Н.* Административное право : учебник. – М., 1996.
11. *Богдан О.В.* Правовий режим морських просторів Чорноморсько-Азовського басейну: перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / О.В. Богдан. – К., 2005.
12. *Заморська Л.* Системний підхід до нормативності сучасного права: гносеологічний зміст / Л. Заморська // *Підприємництво, господарство і право.* – 2012. – № 2. – С. 108.
13. *Кикоть В.А.* О системе права / В.А. Кикоть // *Труды Московской государственной юридической академии.* – М., 2002. – С. 42–48.
14. *Киримова Е.А.* Правовой институт: понятие и виды / Е.А. Киримова. – Саратов, 2000.
15. *Курінний С.* Предмет і об'єкт адміністративного права України: характеристика категорій в умовах системного реформування : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / С. Курінний. – К., 2004.
16. *Мазур Т.В.* Правовий режим фонду гарантування вкладів фізичних осіб в банках : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Т.В. Мазур. – К., 2009.
17. *Мінка Т.П.* Підходи щодо класифікації адміністративно-правових режимів / Т.П. Мінка // *Публічне право.* – 2011. – № 2. – С. 40–47.
18. *Мінка Т.П.* Правовий режим як критерій поділу права на галузі / Т.П. Мінка // *Часопис Київського ун-ту права.* – 2010. – № 3. – С. 20.
19. *Нелюбин С.Я.* Режим лицензирования в Российской Федерации: административно-правовой аспект: дис. ... канд. юрид. наук / С.Я. Нелюбин. – М., 2004.
20. *Розанов И.С.* Административно-правовые режимы по законодательству РФ, их назначение и структура / И.С. Розанов // *Государство и право.* – 1996. – № 9. – С. 84–91.
21. *Селіванов В.* До проблеми методологічного забезпечення теоретичного аналізу державотворення і правотворення в Україні / В. Селіванов // *Право України.* – 2006.

– № 4. – С. 22.

22. Тацій В. Правова система України : час змін / В. Тацій, О. Святоцький, А. Смахова // Право України. – 2012. – № 1–2.

23. Теория государства и права : учебник для юрид. вузов / под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. – М., 1998.

24. Тихомиров Ю.А. Курс административного права и процесса : учебник / Ю.А.Тихомиров. – М., 1998.

Коваленко Н. В. Методологические подходы к определению понятия правового режима. Рассматривается категория правового режима как сложная, многогранная правовая конструкция, определяющая направления научных исследований в различных отраслях публичного и частного права, прежде всего в теории государства и права. Раскрываются вопросы методологических проблем исследования административно-правовых режимов.

Ключевые слова: методология, административно-правовой режим, онтология, гносеология, методы, методологический принцип.

Kovalenko N. V. Methodological approaches to the definition of administrative-legal regime. In the article the author pulls out and checks up a hypothesis, that category the administrative regime is the real, practical personification of action of group of norms of right on certainly certain object. Under an object the group of public relations well-regulated the norms of administrative law is understood. The category of the legal regime is considered as to the elaborate, many-sided legal design, that, in turn, determines directions of scientific researches, in the theory of the state and right, different fields of public and private law.

The questions of methodological problems of research of the administrative-legal regime are exposed. It is well-proven that methodology of research of administrative-legal regime it is necessary to understand in ontological (but not gnosiological) sense. As the certain structured unity of methodological principles, receptions, methods, facilities, methods and methodologies of scientific cognition, used for the receipt of data during research of the administrative-legal regimes.

Classification of the methods used for research of the administrative regimes on a quantitative criterion is given, i.e. from the point of view of prevalence of one or another method among sciences.

There is the administrative regimes at research of methodological approaches of determination of concept, the components of methodology are applied, such as: receptions, facilities, methods, methodologies, methods (id est in ontological sense).

It is argued, that at research of any meaningful phenomenon of legal reality it is necessary to take into account the presence of such element of methodology as methodological principle, fundamental beginning, cognitive setting of researcher, that determines possibility of the use of one or another reception, of method, means, method or methodology for scientific cognition of research object, and also, that provides organization and grants of system unity to all totality of methods that form methodology of subject of cognition.

Keywords: methodology, administrative regimes, ontology, gnosiology, methods, methodological principle.

Надійшла до редакції 24.03.2014